

СВЕТИ СВА И ДОМЕНТИЈАН

ЦЕНТАР ЗА ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ

СВЕТИ САВА И ДОМЕНТИЈАН

*Зборник „Свети Сава и Доментијан“ је објављен захваљујући помоћи
Светог манастира Хиландара*

Програмски одбор

Академик Анатолиј А. Турилов
Др Александар Наумов
Др Сергеј Темчин
Др Ангелики Деликари
Др Георгиос Нектариос Лоис
Др Атанасије Атанасиадис
Др Љиљана Јухас Георгиевска
Др Синиша Мишић
Др Срђан Пириватрић
Др Станоје Бојанин
Др Влада Станковић
Др Виктор Савић
Др Боривоје Милошевић
Др Борис Стојковски
Др Марија Копривица
Др Ружица Левушкина
Др Јелена Стошић, секретар
Др Драгиша Бојовић, председник

*Зборник се објављује у оквиру пројекта
„Свети Сава у српској духовности и култури (2022-2025)“,
који реализује Одељење за светосавске студије Центра за црквене студије*

ЦЕНТАР ЗА ЦРКВЕНЕ СТУДИЈЕ
Одељење за светосавске студије

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
Центар за византијско-словенске студије

СВЕТИ САВА И ДОМЕНТИЈАН

**Зборник са Међународне научне конференције одржане
26. и 27. маја 2023. године у Нишу и Студеници**

Уредници
Драгиша Бојовић
Јелена Стошић

Ниш, 2024.

САДРЖАЈ / CONTENTS

Драгиша Бојовић Учитель и ученик	13
Бранислав Тодић Настанак култа Светога Саве	15
Branislav Todić The creation of the cult of St. Sava	49
Виктор Савић Светога Саве рукопис	51
Viktor Savić Saint Sava's handwriting	72
Ирена Цветковић Теофиловић Путовања Светога Саве у Свету земљу у контексту српске поклоничке прозе	75
Ирена Цветкович Теофилович Хожденија Святого Саввы в Святую землю в контексте сербской паломнической прозы	87
Александар Наумов Библија у Савином <i>Житију Светог Симеона</i> као предмет интересовања	89
Aleksandar Naumov The bible in Sava's <i>Life of St. Simeon</i> as a topic of interest	96
Јелена Стошић Просторни заменички прилози у делима Светога Саве	97
Елена Стошич Пространственные местоименные наречия в произведениях Святого Саввы	112

Сергей Темчин Об источниках службы Прп. Симеону Сербскому: канон „светоносная ти память...“	113
Сергеј Темчин О изворима службе Св. Симеону Српском: канон „светоноснаја ти памет...“	130
Татјана Суботин-Голубовић Химнографски репертоар српских преписа службе Светом Сергију и Вакху (XIII-XIV век)	131
Tatjana Subotin-Golubović The hymnographic repertoire of Serbian copies of the service to Sts. Sergios and Bakhos (13 th -14 th century)	154
Игор Зиројевић Подобне стихире четвртог гласа Светом Сави у хиландарским неумским рукописима и транскрипција двије најстарије верзије композиција стихира 157	157
Igor Zirojević Proshomoia stichera in fourth mode dedicated to St. Sabba in Hilandar Neumatic manuscripts and transcriptions of the two oldest versions of proshomoia	192
Ђорђе Степић Свети Сава као законописац – одабир извора и примери преузимања права у законоправилу	195
Djordje Stepić Saint Sava as a lawmaker – the selection of sources and examples of reception of law in the Zakonopravilo	211
Мария Владимировна Корогодина Наследие Святого Саввы на Руси и история ранних списков сербской редакции кормчей книги	213
Marija Vladimirovna Korogodina The heritage of St. Sava in Rus' and the history of the early copies of the Serbian version of the nomocanon	223

Дејан Дошлић	
Законопреступници у дјелима српских писаца XIII вијека	225
Dejan Došlić	
Lawbreakers in the works of the serbian writers in the 13 th century	235
Йоаннис Стефанос Каминис	
Грџките изследвания за Св. Сава Срџбски	237
Ioanis Stefanos Kaminis	
The greek studies on St. Sava of Serbia	259
Катарина Митровић	
Слика Латина у делу Св. Саве, Стефана првовенчаног и Доментијана	263
Katarina Mitrović	
The image of Latins in the works of St. Sava, Stefan the first-crowned and Domentijan	285
Гордан Бојковић	
Стефан Немања: историја иза дела биографа	287
Gordan Bojković	
Stefan Nemanja: the history behind the biographer's work	299
Борис Стојковски	
Култ Светог Саве код Срба у Угарској до краја XVI века	301
Boris Stojkovski	
Cult of Saint Sava among the Serbs in Hungary up to the end of the 16 th century	315
Драгана Новаков	
Свети Сава и архијереји у српским поменицима (од XVI до XIX века)	317
Dragana Novakov	
Saint Sava and archbishops serbian memorials (from the 16 th to the 19 th century)	330
Јелена Дабић	
Епитрахилъ Светог Саве из ризнице Цетињског манастира	331
Jelena Dabić	
The Saint Sava `s Epitrachelion from the treasury of Cetinje monastery	343

Мирјана Д. Бојанић Ђирковић, Бојана М. Јокић Ко је мени Свети Сава? Лик, личност и дело Светог Саве кроз наставне планове и програме (II)	345
Mirjana Bojanić Ćirković, Bojana Jokić Who is Saint Sava to me? Character, personality and work of Saint Sava through curriculums and programs (II)	358
Атанасије Атанасиадис Доментијан и византијска идеологија	359
Athanasios Athanasiadis Domentian and Byzantine ideology	370
Драгољуб Марјановић Свети Сава и манастир Ватопед	371
Dragoljub Marjanović Saint Sava an the Vatopaidi monastery	384
Марија Копривица Доментијан о ктиторству и ктиторским правима Стефана Немање – монаха Симеона	385
Marija Koprivica Domentian about founding (ktetorship) and ktetor rights of Stefan Nemanja – monk Simeon	408
Смиља Марјановић-Душанић Рецепција Светог Саве у делима његових биографа Доментијана и Теодосија	409
Smilja Marjanović Dušanić Saint Sava as seen in his <i>lives</i> by Domentian and Theodosius	433
Зорица Витић Доментијанов млади Свети Сава	435
Zorica Vitić Domentijan's young St Sava	446

Јелена З. Јонић Доментијанов Сава као сведок новозаветног испуњења старозаветних пророчких предвиђања са освртом на <i>Јеванђеље по Јовану</i>	447
Jelena Z. Jonić Domentijan's Sava as a witness to the new testament fulfillment of the old testament prophetic predictions with reference to <i>the Gospel of John</i>	454
Теодора Д. Бојовић Красић <i>Савршени народ</i> Светога Саве	455
Teodora D. Bojović Krasić <i>The perfect people of St. Sava</i>	465
Мирко Сајловић Доментијан као интерпретатор богословске мисли Светога Саве – неки аспекти	467
Mirko Sajlović Domentian as an interpreter of the theological thought of Saint Sava - some aspects	484
Драган Ашковић Схватање „пра́ве вере“ према Доментијановом и Теодосијевом житију Светога Саве	485
Dragan Ašković Understanding the „true faith“ according to the life of Saint Sava by Domentijan and Teodosije	504
Драгиша Бојовић Одакле је стигао Доментијан?	505
Dragiša Bojović Where did Domentijan come from?	526
Ивица Живковић Доментијан и Псалтир	527
Ivica Živković Domentijan and the Psalter	538

Синиша Мишић	
Доментијан као први српски путописац	539
Siniša Mišić	
Domentijan as the first serbian travel writer	553
Ирена А. Плаовић	
Доментијан ретор	555
Irena A. Plaović	
Domentian rhetor	566
Анђела Гавриловић	
Поџон χειρόγραφον; О контексту помена и значења мотива „рукописа“ у „Житију Светог Саве“ од Доментијана (1253/1254)	567
Anđela Gavrilović	
Поџон χειρόγραφον; The Context and Meaning of the Term “Handwriting” in the “Life of St. Sava of Serbia” by Domentijan (1253/1254)	603
Радивој Ђ. Радић	
Зашто Игњатије Богоносац?	605
Radivoj Radić	
Why Ignatius Theophorus?	613
Драгана Ј. Јањић	
О монаштву код Доментијана	615
Dragana J. Janjić	
About monasticism (in the works) of Domentian	630
Марина Штетић	
Свети Сава и манастирски виногради	633
Marina Štetić	
Saint Sava and monastery vineyards	651
Милан Денчић	
Привреда у Житију Светог Саве јеромонаха Доментијана	653
Milan Denčić	
Economy in the Life of Saint Sava by Hieromonk Domentian	668

Ирена Шпадијер	
Записи у Шестодневу из 1263:	
о могућем времену Доментијанове смрти	669
Irena Špadijer	
Accounts in Hexaemeron from 1263:	
on possible time of Domentian's death	686
Слађана В. Алексић	
Књижевнотеоријска мисао Григорија Божовића о Светом Сави	687
Slađana Aleksić	
Literary theoretical thought of Grigorije Božović on Saint Sava	709
Јелена С. Младеновић	
Свети Сава и Доментијан као песници у читању Васка Попе	711
Jelena S. Mladenović	
Saint Sava and Domentian as poets in Vasko Popaš reading	721
Зоран Кинђић	
Јустиново тумачење философије Светог Саве	723
Zoran Kindić	
Justin's interpretation of the philosophie of Saint Sava	753
Бранко Радовановић	
Друштвено-политички контекст светосавља Милоша Црњанског	755
Branko Radovanović	
Social-political context of Svetosavlje by Milos Crnjanski	763
Ирина Владимировна Бугаева, Ружица С. Левушкина	
Појам <i>светосавље</i> у текстовима на савременом руском језику	765
Ирина Владимировна Бугаева, Ружица С. Лёвушкина	
Понятие <i>светосавље</i> в текстах на современном русском языке	778

Гордан Бојковић

Институт за српску културу

Приштина/Лепосавић

gordanb7@gmail.com

УДК 321.17:929 Стефан Немања

930.1(497.11)

СТЕФАН НЕМАЊА: ИСТОРИЈА ИЗА ДЕЛА БИОГРАФА

Анстракт: До данас је о оснивачу династије Немањића сачуван значајан број историјских извора, од којих су чак три наративна. Писци два његова житија су његови синови: једно је написао његов наследник на трону великог жупана Стефан Првовенчани, а друго Свети Сава, његов најмлађи син и оснивач аутокефалне српске архиепископије. Треће житије потиче из пера хиландарског јероминаха Доментијана, ученика Светог Саве. Упоредивањем ова три житија и резултата досадашњих истраживања може се доћи до одређених закључака како о неким догађајима његове владавине који су остали загоретни до данас, тако и о самој личности великог жупана Стефана Немање.

Кључне речи: Средњи век, Србија, Рашка, Стефан Немања, православље, наслеђе престола

До данас су сачувана три житија великог жупана Стефана Немање. Једно је написао Стефан Првовенчани, његов син и наследник, први краљ династије Немањића. Друго је дело најмлађег Немањиног сина, Саве, оснивача српске аутокефалне цркве и њеног првог архиепископа. Треће дело настало је касније, око 1264. године, из пера светогорског јеромонаха Доментијана. Како је он сам забележио на крају свог дела, писано је по налогу краља Стефана Уроша, а сам писац је себе описао као последњег ученика архиепископа Саве.¹ Два од ова три житија написали су Немањини синови, особе које су га интимно познавале. Треће житије, Доментијаново, једним делом се држи житија Стефана Првовенчаног, док другим делом прати житије Светог Саве од самог Доментијана. Одавно је примећено да и Стефан Првовенчани, Немањин наследник на трону, иако доноси највише детаља из световног живота свог оца, третирајући Немању као Божијег изасланика одређује и приступ његовом лику у своме делу.²

Житије Светог Симеона од Светог Саве замишљено је да монасима манастира Студенице представи узоран хришћански живот ктитора тог

---

¹ Доментијан, 1988, 324,325.

² Ђоровић, 1936, 3-40.

манастира. С тога је тежиште Савиног приповедања на монашком животу Стефана Немање; како аутор сам каже: „...о владавини његовој и држави не исписасмо по реду и што слушамо и што видесмо, да се не умноже речи.“³ Зато Сава и завршава своје дело поукама монасима да, вођени примером Светог Симеона, усмере ум ка небесима, да гледају ка рајским красотама и анђеоским хорovima припремајући се за други Христов долазак и страшни суд.⁴

Доментијанов однос према свету у житију Светог Симеона као да је вођен овом поуком. Аутору је битно Немањино замонашење, његова љубав према Христу, тежња ка спасењу душе и вечном животу. Сва дешавања у световном животу родоначелника лозе Немањића далеко су му мање интересантна. Детаљно разрађује догађаје који укључују небеске силе, препуштајући се машти на вољу, док детаље владавине углавном препричава. Световним животом Стефана Немање бави се углавном преузимајући од Првовенчаног. Што се монашког живота Светог Симеона тиче, за Доментијана је Свети Сава „духовни отац своје оцу“.⁵ И поред тога, Доментијан једини од све тројице детаљно говори о последицама грађанског рата између Вукана и Стефана. Он једини доноси списак манастира на Светој Гори које Немања, као монах Симеон, обилази са Савом, као и приповест о оснивању Хиландара, која има прегршт и те како световних детаља. Мада значајнију улогу у овом подухвату приписује свом учитељу Светом Сави, из Доментијановог извештаја јасно се пробија одлучујућа улога монаха Симеона.

Овај осврт на сва три дела морао се учинити како би се скренула пажња да она за циљ имају утврђивање светитељског култа Стефана Немање/ Симеона, а не приповест о животу владара и ратника, оснивача династије. Управо светошћу оснивача, а не његовим подвизима, Немањићи су правдали своје неоспорно право на престо.⁶ Но, без обзира на хагиографску природу ових житија, из њих провејава историјска личност Немањина и неке особине и карактеристике оснивача најпознатије српске средњовековне династије.

***

Свети Сава своје излагање почиње похвалом Немањи што је народ привео истинској вери, док Доментијан о првим годинама Немањиног

³ Свети Сава, 2018, 154,155.

⁴ Свети Сава, 2018, 190, 191.

⁵ Доментијан, 1988, 322.

⁶ Детаљно: Марјановић-Душанић 1997, са изворима и ранијом литературом.

живота каже тек толико да је потиче од владара српске државе и да је међу својом „...браћом по рођењу најмањи, али Божијом благодаћу највећи“⁷: свакако мислећи да је најмлађи од браће, али да је најдаровитији по хирићанској врлини. Само Стефан Првовенчани даје више детаља о детињству и младости Немањиној. Сва три писца сагласни су да је Немања дубоко прихватио православну веру, што и не треба да чуди с обзиром на карактер њихових списа.

Стефан Немања је 1158-1159. године постао удеони кнез, примивши Топлицу, Расину, Ибар и Реке.⁸ Територија којом је управљао налазила се на истоку државе, граничећи се на северу, југу и истоку са Византијом, а на западу са поседима његове старије браће: великог жупана Тихомира (Расом) и Страцимира (жупа Морава). Доментијан кратко саопштава да је Немања био сједињен у законитом браку кад је дорастао до младићског реда и да му је део отачаства дат после тога, док Стефан Првовенчани поименице наводи поседе који су чинили удеону кнежевину његовог оца.⁹

Немања је био посвећени православац и тиме је вероватно скренуо на себе пажњу византијског цара Манојла I Комнина. Првовенчани извештава да је „богољубиви цар Манојло...“ чуо о „изврсној чистоти и смерности и кротости овог незлобивог“ те је пожелео да га види. Приликом сусрета, Манојло је био задивљен мудрошћу малдића (јуноше) како каже Стефан Првовенчани.¹⁰ Читав извештај првог српског краља о разлозима за сусрет његовог оца са византијским царем одише сугестијом да је вера била тачка додира између њих двојице. Гледано из угла политичких потреба Византије, цар је искористио прилику да би се упознао са српским удеоним кнезом који се граничио са поседима царства. Вероватно је у српском кнезу услед оданости православној вери видео погодног експонента који би заступао интересе православља и Византије и ослабио положај великог жупана Тихомира. Царевом задивљеношћу Првовенчани објашњава и дарове које је том приликом Немања добио: обдарен је „царским саном“, „даровима различитим“ и Дубочицом (Глбочицом).¹¹ При том, Првовенчани наглашава да је приликом даровања Дубочице

⁷ Доментијан, 1988, 238; Свети Сава, 2018, 148, 149-150, 151.

⁸ Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21; Благојевић, 2011, 100; Мишић, 1998, 94; о удеоним кнежевинама види: Благојевић, 1997, 45-92.

⁹ Доментијан, 1988, 238; Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21; Мишић, 1998, 94.

¹⁰ Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21. Нејасно је зашто Стефан оца назива јуношом у тренутку сусрета са царем Манојлом. Немањи је тада било око 50 година, тако да се тешко могао назвати младићем.

¹¹ Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21; Мишић, 1998, 95.

Немањи, Манојло ту земљу оделио од своје земље и нагласио да је дарује и њему и његовим потомцима, „ни са ким заједничко“, чак ни са самим царем Византије и његовим наследницима.¹²

У овом даривању вероватно је било и тежње да се унесе раздор међу владарском браћом српске државе, по старој римском максими „завади, па владај“ (divide et imperio). О „царском сану“ који је том приликом Немања добио још ће бити речи. Овде се мора скренути пажња на импликације даривања Дубочице у лични, наследни посед. Ова област одељена је од византијских територија и дата Немањи и његовим потомцима да у њој самостално владају. Без обзира на ову формулацију, Немања је добијањем области за коју није полагао рачуне ни великом жупану Тихомиру, свом сизерену и најстаријем брату, постао везан за Византију. У том чину су неки од разлога за потоњи сукоб међу њима.¹³

О Немањином сукобу са браћом пишу Стефан Првовенчани и Доментијан, док Свети Сава не помиње ове догађаје. У Немањиним житијама след приповедања говори о изградњи манастира Пресвете Богородице, код данашње Куршумлије након сусрета са царем Манојлом Комнином. Готово у исто време почео је и изградњу манастира Светог Николе у Топлици. Његова активност наишла је на подозрење и неодобравање остале браће, јер је своје акције предузимао без саветовања са осталим удеоним кнезовима и самим владаром.¹⁴ Немањини хагиографи извештавају да је сам велики жупан тек на послетку укључен у акцију против најмлађег брата.¹⁵ Према томе, Немањи су долазили Страцимир и Мирослав. Страцимир је управљао крајевима око Западне Мораве, а Мирослав Хумом.¹⁶ Они су Немању и опомињали у име великог жупана, врховног владара, да би скренули пажњу најмлађем брату да својим поступцима крши тадашње обичаје владања и поредак у држави. Саветовање удеоних кнежева са владаром о унутрашњој и спољној политици било је уобичајена пракса, а постигнути договор био је обавезујући. У случају да се прекрши, следиле су казне, што је могло бити чак и одузимање удеоне кнежевине.¹⁷ Својим инсистирањем да има права да се самостално бави ктиторском делатношћу у својој области, Немања је ту праксу прекршио.

Немањини хагиографи инсистирају на ктиторској делатности као разлогу за сукоб са осталом браћом; тачније на Немањином богољубљу.

¹² Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21, 22, 23.

¹³ Мишић, 1998, 95; Благојевић, 2011, 100-10, 102..

¹⁴ Стефан Првовенчани, 2017, 22-25; Доментијан, 1988, 240-243.

¹⁵ Стефан Првовенчани, 2017, 24, 25; Доментијан, 243.

¹⁶ Мишић, 1998, 94; Благојевић, 2011, 100.

¹⁷ Благојевић, 2011, 103.

Чињеницу да је тиме прекршен државни поредак пренебрегавају. Они стварне догађаје користе да би изградили лик хришћанског владара спремног да страда за веру. Немања је у ствари изградњом манастира на своју руку прекорачио права и обавезе удеоног кнеза и прекршио обичаје управљања државом. Тиме је показао тенденцију да самостално влада, и то након састанка са византјским царем. С тога је и сазван „велики савет“, на коме је Немања морао присуствовати као удеони кнез, у складу са обичајима. На састанку је очигледно осуђен.¹⁸

У то време Србија је била верски подељена земља. У унутрашњости земље било је мањег утицаја хришћанских цркви и истока и запада, а употреба грчког језика у богослужењу омогућила је јачање паганства.¹⁹ Почетком Немањине владавине, у Србији је постојао јеретички покрет, довољно снажан да натера новог владара да се оружјем обрачуна са њим. Из извештаја Стефана Првовенчаног, који детаљније пише о овим догађајима, види се да је јеретика било међу војницима и међу велможама.²⁰ Утамничење Стефана Немање је с тога међу православном властелом доживљено као атак на њихову веру, можда и као почетак обрачуна са православнима.

Стефан Првовенчани каже да су дозволили Немању себи, ухватили га, оковали му руке и ноге и бацили га у камену пећину, упоређујући тај чин са старозаветном причом о Јосифу - поређење са животима старозаветних и новозаветних светитеља иначе је уобичајен поступак у састављању житија светих.²¹ Овај мотив од Стефана преузима и Доментијан, доносећи више детаља: Немања је позван на велики савет, где је ухваћен окован и бачен у камену пећину заједно са својим изабраним слугама.²² Мада оба аутора помињу камену пећину, то раде искључиво да би подвукли сличност Немањине судбине са Јосифовом. Сам Доментијан свој исказ мења током казивања, од пећине преко „тамнице“ и „камене тамнице“, да би се у каснијем излагању опет вратио на „пећину“.²³ Не може бити сумње да је Немања завршио заточен у тамници града Раса.

Стефан Првовенчани његово избављење објашњава Божијом интервенцијом која га је извела из „камене пећине“ и, чак, узнела на престо његовог отачаства.²⁴ Доментијан додатно разрађује ове мотиве указујући

¹⁸ Благојевић, 2011, 103.

¹⁹ Благојевић, 2018, 22.

²⁰ Стефан Првовенчани, 2017, 32-37.

²¹ Стефан Првовенчани, 2017, 25.

²² Доментијан, 1988, 243.

²³ Доментијан, 1988, 244, 245.

²⁴ Стефан Првовенчани, 2017, 24, 25.

на старозаветне и новозаветне примере Божије помоћи којом су праведни Јосиф и Свети Петар изведени из својих тамница. Он чак истиче да је Немања за разлику од њих, не само изведен из тамнице, већ истовремено и постављен за владара.²⁵ Неспорно је да се Немања не само избавио сужањства, већ је и засео на престо у Расу. Та промена била је таква и толика, да су је његови хагиографи приписали директно Господу, истовремено не помињући никакве околности под којима се одиграла. Поставља се питање, у чему се састојала ова Божија интервенција, која је довела Немању на престо? Очигледно је у питању преврат, промена владара, а не „само“ ослобађање утамниченог кнеза. Немања је заточен у престоном граду из кога је владао Тихомир, његов најстарији брат. Немањини пратиоци, бар већина, утамничени су заједно са њим, судећи према Доментијановој вести. Уколико су неки и избегли тамнице, питање је да ли су могли уопште да избаве свог господара из тамнице, а како ли да га доведу на престо. Немањина област била је релативно далеко и евентуални покрет војске одатле ка Расу био би на време уочен и спречен силом.

Једина друга снага која би преврат могла извршити било је племство које је живело у Расу. Престоница Рас био је седиште епископије, дакле под снажним утицајем православне цркве. Са друге стране, одмах након битке код Пантина и учвршћења на власти, Немања се морао обрачунати са јеретицима. Из извештаја Стефана Првовенчаног, који детаљније пише о овим догађајима, види се да је јеретика било међу његовим војницима и међу велможама, то јест у свим слојевима племства. Шта више, пишући о догађајима пред битку код Пантина, Првовенчани указује да је Немања у близини Звечана послао једног свог „правоверног“ свештеника да се моли у цркви Светог Ђорђа.²⁶ То би указивало да су се око новог владара поред правоверних налазили и неки други свештеници; свакако је било римокатоличких.

Такво стање почетком Немањине владавине не би било могуће да сам Тихомир није према јеретицима водио помирљиву политику током своје владавине. Тиме је изазвао подозрење православних. Немањин обрачун са јеретицима након учвршћења власти говорио би и о кулминацији сукоба православних са јеретицима. У ситуацији која је владала око 1166. године у Србији, утамницење Стефана Немање је међу православном властелом доживљено као атак на њихову веру, можда и као почетак обрачуна са православнима, како је већ речено. Можемо бити сигурни да

²⁵ Доментијан, 1988, 246-247.

²⁶ Стефан Првовенчани, 2017, 26, 27, 32-37.

се у Расу из верских разлога одиграла побуна властеле против законитог владара, коју је изазвало утамничење православног кнеза. Њоме је истовремено Стефан Немања као експонент православља избављен из тамнице и доведен на трон. Тихомир је морао да напусти не само Рас, већ и државу.²⁷ Овакав неочекивани развој ситуације и нагли обрт среће у корист Стефана Немање послужио је хагиографима да га опишу као Божију интервенцију, а не као преврат.²⁸

Након описа ових догађаја, Стефан Првовенчани враћа се на њих додајући да се Немања усрдно молио и Светом Ђорђу, од кога је добио помоћ, а за узврат му је подигао манастир „Ђурђеве ступове“, изнад Раса. Овај мотив преузео је и Доментијан, следећи у свом излагању Првовенчаног. Из даљег Стефановог излагања види се да први српски краљ помоћ светог Ђорђа свом оцу посебно истиче у бици код Пантина, 1166. године, у чему га (као и у свему другом у вези ових догађаја) Доментијан следи даље развијајући оригиналну приповест. Но, у самом тексту о догађајима који су Стефана Немању од кнеза и сужња довели на престо великог жупана, обојица помињу молитве Светом Николи, Пречистој Богородици, Светом Ђорђу и Христу спасу, али саме догађаје постављају у контекст Божије интервенције у корист свог миљеника.²⁹

Да је Манојло имао политичких тежњи за уношење раздора међу владарском браћом у Србији кад је даривао Немању види се и из тога што су његова браћа побегла у Византију и ту добила војну помоћ. Очигледно византијском цару није одговарало збацивање Тихомира с трона. Протерана браћа су са најамничком војском продрла у Србију, са византијске територије. Одлучујућа битка одиграла се код места Пантино, на Косову.³⁰ Након победе, Стефан Немања је постао неспорни владар Србије, 1166. године. Према сведочењу Светога Саве, на престо је дошао са 46 година и владао је још 37, пре замонашења.³¹

Доментијан каже да Немања после преузимања престола „...роди синове и кћери...“.³² Према већ поменутом исказу истог аутора, Немања је ожењен пре преузимања удеоне кнежевине, дакле пре 1158-1159. године. Свети Сава у свом житију инсистира да је Немања оставивши престо

²⁷ Стефан Првовенчани, 2017, 28, 29; Доментијан, 1988, 249; Мишић, 1998, 95.

²⁸ Марјановић-Душанић, 1997, 100, 103- и сам Немања је настојао да идеолошки оправда задобијену власт.

²⁹ Стефан Првовенчани, 2017, 26-33; Доментијан, 1988, 245-252.

³⁰ Стефан Првовенчани, 2017, 28, 29-30, 31, Доментијан, 1988, 249; Мишић, 1998, 95; Благојевић, 36.

³¹ Свети Сава, 2018, 188, 189.

³² Доментијан, 1988, 252.

приликом замонашења оставио и децу и жену изашавши и из „богоданог првог, јер овај не постаде учесник другог брака...“.³³ То би значило да је Немања прво дете добио тек пошто је навршио 46 година живота, или нешто касније, никако раније. Такође, према овим сведочењима његових хагиографа, он је бар седам година, а вероватно и више, провео у браку без деце. Тешко да би средњовековни писци пропустили да овако касно добијање потомства, и то баш након преузимања власти, не представе као још једно чудо у корист Стефана Немање. Овако касно добијање порода у средњем веку дискутабилно је и за мушкарца, а посебно је проблематично са становишта жене. Старост Немањине супруге Ане није позната, али би седам година без порода само по себи било јак разлог за промену супруге. Читаво ово питање додатно компликује чињеница да је Немања добио дете, сина Вукана, још док је био удеони кнез. Након 1166. године добио је синове Стефана и Растка, као и кћери. Због чега је Немањин хагиограф изоставио Вукана из помена Немањине деце, баш као што га је и отац изоставио у наследном низу престола?

Стефан Немања је у складу са обичајима доба ожењен у младости ћерком неког велможе. Потомство из тог брака не би могло угрозити потомке самог владара, тадашњег великог жупана Тихомира. У том браку Немања је добио сина Вукана. Негде пред Немањино утамничење дошло је до промене овакве ситуације – Немања се оженио поново, неком женом владарске крви. Овакав поступак морао је узнемирити Тихомира, како за себе лично, тако и за своје наследнике. Једини моменат познат из извора који би могао довести до склапања овог Немањиног брака био је сусрет са царем Манојлом. Том приликом Немања је поред осталог почаствован и „царским саном“, како је већ наведено. Стефан Првовенчани не саопштава шта би то могло бити, иако је сигурно био добро упознат. „Царски сан“ може се тумачити као владалачко достојанство, а сам израз „сан“ може се тумачити као достојанство, или почаст; у том смислу га нешто даље у тексту користи и сам Првовенчани, али без израза „царски“.³⁴ Немања међутим никад није користио никакву византијску титулу, што значи да је није ни добио. За Дубочицу, коју му је том приликом цар Манојло даровао, Стефан посебно наводи права која је византијски цар дао Немањи и његовом потомству за ову област.³⁵ Мало је вероватно да се овај израз употребио за Немањин енколпион кога Стефан Првовенчани помиње у више наврата у свом делу. У њему се налазила честица часног

³³ Свети Сава, 2018, 164, 165.

³⁴ Стефан Првовенчани, 2017, 20-22; М. Благојевић, 2018, 35.

³⁵ Стефан Првовенчани, 2017, 20, 21, 23.

крста, „живототворног крста“, највеће светиња хришћанства.³⁶ Тиме се истицао као вредност међу даровима, посебно за једног хришћанина.

Кад се одбаце поменути могућности, остаје да је „царски сан“ могла бити и супруга, нека даља рођака владарске лозе. У том случају би Ана, у монаштву Анастасија, била Византинка.³⁷ Она би и далеким сродством са владарском породицом имала право да се сматра „царским саном“: иако свом мужу није доносила никакву титулу, уздизала му је достојанство, пошто је била порфирогенита.³⁸ Овај потез био би сасвим разумљив кад се узме у обзир тадашња Византијска политика према Угарској. Након мира из 1155. године Манојло I припремао се за нови рат, који је избио 1163. године. У том периоду се и срео са Немањом. Женидбом Немање са Византинком убацио би јабуку раздора међу владарску породицу у Србији и тиме онемогућио евентуалну сарадњу са Угарском, која јој је била традиционални савезник у претходном периоду. Немања је узнемирио своју браћу не само самосталношћу у ктиторској политици, већ и новим браком са царском рођаком. Све су ово биле јасне назнаке да Немања тежи самосталној власти и натерале су старију браћу да предузму одлучну акцију против најмлађег брата. Збацивање Тихомира и обједињавање власти у Србији под Стефаном Немањом очигледно није одговарало цару Манојлу, како је већ речено. Сам ипак није пошао у помоћ збаченом владару, вероватно из личних обзира.

Будући да је Ана Немањи друга жена, не поставља се проблем позног рађања, јер је била довољно млада. Након 1166. године родила му је другог сина, али првог који по свим законима и обичајима има право на наслеђе престола. Зато је и добио име по оцу.³⁹ То је један од разлога зашто Сава инсистира на једном законитом и богомданом Немањиним браку. Није у питању само то што би у хагиографији свеца више бракова могло засметати вери посвећеним људима. Тиме је истакао законито првенство рођеног брата над старијим полубратом. Немања није заобишао право примогенитуре одређујући Стефана за наследника: Стефан му и јесте први син из брака којим се добија законити принц престолонаследник. На тај, владарски брак, односи се и Доментијанов став да је децу добио тек након 1166. године. Свом првенцу Вукану оставио је част почасне краљевске круне Диоклитије и значајан део земаља које је сам наследио, али је трон према владајућим обичајима морао припасти Стефану.

³⁶ Стефан Првовенчани, 2017, 60, 61, 30,31; о овом крсту види: Марјановић-Душанић, 1991, 203-215.

³⁷ Мишић, 2022, 39 и нап. бр. 2.

³⁸ Марјановић-Душанић, 1997, 105, 107.

³⁹ Марјановић-Душанић, 1997, 46-47.

Стефан Првовенчани и Доментијан сагласни су да је замонашење најмлађег сина Растка пресудно утицало на Немањину одлуку да и сам постане монах. Одлуку је спровео у дело на сабору у Расу, одржаном 1196. године. Том приликом на престо је увео средњег сина, Стефана, иако можемо бити сигурни да се у то време предност давала најстаријем сину. Најстаријем, Вукану доделио је део државе на управу под братовљевом врховном влашћу.⁴⁰ Вукан је добио на управу Дукљу, Далмацију, Травунију, Топлицу и Хвосно, и титулу великог кнеза; а по дукљанској традицији носио је и титулу краља. Тиме му је обезбеђена посебна позиција у држави.⁴¹ Одлука о томе да ће Стефан бити наследник престола није донета на самом сабору, морала је бити донета раније.⁴² Сам Немања у повељи Сплићанима 1190. године износи поделу његове државе на земље које држи сам и које држе његови синови Растко и Вукан. Стефан се не помиње као држалац земље-он се уз оца припрема да наследи престо.⁴³

Да је Стефан одређен за престолонаследника раније указивала би и његова изјава из повеље манастиру Хиландару, да га је отац благословио „...изврсније од остале моје браће... сваким благословом...“ и да га је учио да се труди око своје државе и хришћана које му је оставио.⁴⁴ Овај исказ долази након приповести о Немањиној жељи за замонашењем, а поклапа се и са извештајима хагиографа о Немањиним поукама својим синовима Стефану и Вукану након одступања од престола.⁴⁵ Оно што привлачи пажњу је да Стефан овде говори да је благословен изврсније од своје браће. У том тренутку, по схватању самог Стефана изнетом у истој повељи, он више нема браћу, јер је Растко већ монах Сава. Вукан му је дакле, једини брат. Уз то, не може се бити благословенији од монаха. Отац га је према томе благословио више од остале браће, односно одредио за наследника и почео га учити дужностима владара пре него што се Сава замонашио.⁴⁶ Стефан је верен са Евдокијом, ћерком потоњег византијског цара још док је на престолу био њен стриц, Исак Анђео.⁴⁷ Ова веридба царевом братаницом не би имала смисла за Византију, сем уколико

⁴⁰ Стефан Првовенчани, 2017, 48-51; Свети Сава, 2018, 154-163; Доментијан, 1988, 258; ИСН, 1981, 263

⁴¹ Благојевић, 2018, 60; Мишић, 2011, 20-22.

⁴² Марјановић-Душанић, 1997, 105.

⁴³ Мишић, 2011, 23.

⁴⁴ Стефан Првовенчани, 2017, 8, 9; Марјановић-Душанић, 1997, 104.

⁴⁵ Стефан Првовенчани, 2017, 50, 51; Свети Сава, 2018, 154-163; Доментијан, 1988, 268-269.

⁴⁶ Стефан Првовенчани, 2017, 4,5; Марјановић-Душанић, 1997, 104-105.

⁴⁷ ИСН, 1981, 263-264.

средњи српски принц већ није био одређен за наследника престола. Принцеза толико блиског рода цару не би се удавала за потоњег удеоног кнеза - за то су служиле даље рођаке царске породице. У тренутку веридбе са византијском принцезом Стефан је већ био одређен за престолонаследника.⁴⁸ Стефан, потоњи Првовенчани краљ, први је син кога је велики жупан Стефан Немања добио по ступању на престо 1166. године и добио је име по оцу. У самом том чину види се јасна тежња ка стварању династије око њега. Већ тада је Немања више рачунао на другорођеног, него на прворођеног сина, Вукана. Разлог за то је лежао у порфирогенитости коју је собом донела Немањина друга жена, Ана, у монаштву Анастазија.⁴⁹ Вуканова мајка, Немањина прва жена, својим пореклом није могла да обезбеди право на престо свом сину, пошто је била племкиња.

---

⁴⁸ Мишић, Радић, 2017, 47 – 58.

⁴⁹ Марјановић-Душанић, 1997, 46-47, 104, 105-108; Мишић, Радић. 2017, 13 – 58, у делу коначно разрешавају питање порфирогенитости Стефана Првовенчаног, његовог права на престо, односа са старијим братом Вуканом и породичним везама са византијском владарском кућом, са политичким импликацијама у унутрашњој и спољној политици тог доба.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Доментијан, 1988, *Живот Светог Саве и Светог Симеона*, Стара српска књижевност у 24 књиге, Београд (приредила: Радмила Маринковић; превод: Лазар Мирковић);

Свети Сава, 2018, *Сабрана дела*, Београд (предговор, приредио и превео Томислав Јовановић);

Стефан Првовенчани, 2017, *Сабрана дела*, Београд-Краљево, (приредила, превела и коментари Љиљана Јухас);

Благојевић (Милош) 1983, *Преглед историјске географије средњовековне Србије*, Зборник за историју Матице српске 20, Београд;

Благојевић (Милош) 2011, *Српска државност у средњем веку*, Српска књижевна задруга, Београд;

Благојевић (Милош) 1997, *Српске удеоне кнежевине*, ЗРВИ, Београд, 45-62;

Благојевић (Милош) 2018, *Србија у доба Немањића*, Београд ИСН, 1981, *Историја српског народа I*,

Марјановић-Душанић (Смиља) 1991, *Немањин часни крст. Из наше стре инсигнологије*, Зборник ФФ, књига XVII, Споменица Бранка Гавеле, Београд, 203-215;

Марјановић-Душанић (Смиља) 1997, *Владарска идеологија Немањића, Дипломатичка студија*, Српска књижевна задруга, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Клио, Београд.

Мишић (Синиша) 1998, *Историјска географија Србије у житијима св. Симеона и св. Саве*, Зборник радова са међународног научног скупа Свети Сава у српској историји и традицији, САНУ, Београд, 93-105;

Мишић (Синиша) –Радић (Радивој) 2017, *Србија 12017*, Еволута, Београд;

Мишић (Синиша) 2022, *Историјска географија српских земаља (VI – XVI век)*, 2, Институт за историјску географију и историјску демографију Филозофског факултета Универзитета у Београду, Народни Музеј Пожаревац, Београд.

Gordan Bojković

**STEFAN NEMANJA:
THE HISTORY BEHIND THE BIOGRAPHER'S WORK**

Stefan Nemanja represented himself as devoted orthodox prince (knez) . His contact with Byzantine emperor Manuel the I as well as his effort in building the orthodox monasteries in his lands brought him in conflict with his brothers, other princes (kneževi) and the great jupan (veliki župan), the ruler of Raska. As a result he got jailed in prison in capitol citty Ras. This start the revolt of the orthodox nobility that brought Nemanja on the throne of Serbia. Nemanja probably have two meriagges. His first wife comes from the ranks of nobility, and born him the son Vukan. His second wife was Ana, and that meriage was aranged during the meeting with emperor Manuel the I. From that marriage he got two sons: his hered of the throne Stefan Nemanja, later king; and Rastko, later archiepiskope and founder of the Serbian orthodox church. Stefan inherited his father throne because his mother Ana was the distant relative of the emperors family of the Bizantium. Vukan, althouh older, get the title of the great prince (knez), because his origin from his mother side.

СВЕТИ САВА И ДОМЕНТИЈАН
Зборник са Међународне научне конференције одржане
26. и 27. маја 2023. године у Нишу и Студеници

Издавачи

Центар за црквене студије, Ниш
Центар за византијско-словенске студије Универзитета у Нишу

За издаваче

Доц. др Јелена Стошић
Проф. др Драгиша Бојовић

Рецензенти

Академик Анатолиј А. Турилов
Др Надежда Јовић, редовни професор
Др Владимир Цветковић, виши научни сарадник

Припрема и штампа

Пунта, Ниш

Тираж

300

Предња корица

Александар Илчић и Виктор Савић

Лектура и коректура

Аутори

ISBN 978-86-84105-64-8

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети(082)
821.163.1:929 Доментијан(082)

СВЕТИ Сава и Доментијан : зборник са Међународне научне конференције, одржане 26. и 27. маја 2023. године у Нишу и Студеници / уредници Драгиша Бојовић, Јелена Стошић. - Ниш : Центар за црквене студије : Универзитет, Центар за византијско-словенске студије, 2023 (Ниш : Пунта). - 779 стр. : илустр. ; 25 cm

Радови на срп. и рус. језику. - "Зборник се објављује у оквиру пројекта "Свети Сава у српској духовности и култури (2022-2025)" ..." --> прелим. стр. - Тираж 300. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резимеи на енгл., рус. и срп. језику.

ISBN 978-86-84105-64-8 (ЦЦС)

а) Сава, свети (око 1174-1235) -- Зборници б) Доментијан (око 1200-1264?) -- Зборници

COBISS.SR-ID 134320649

